

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО СТРАТЕГІЇ СПІВПРАЦІ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА КУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУЦІЙ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ІДЕЙ ПРАВОЗАХИСТУ ЧЕРЕЗ РЕПЕРТУАР (ПРОДУКЦІЮ) КУЛЬТУРНИХ УСТАНОВ.

Загальна частина

Аналітичні матеріали щодо Стратегії співпраці правозахисних організацій та культурних інституцій для поширення ідей правозахисту через репертуар (продукцію) культурних установ – спрямовані на формування напрямних засад у сфері перетину культури та прав людини, за допомогою поєднання українських традицій щодо ставлення до «прав і вольностей» та розвитку сучасного сприйняття основоположних та конституційних прав та свобод українським громадянським суспільством шляхом розкриття творчого потенціалу у сфері культури та мистецтва.

Основні напрямки такої співпраці становлять підвищення рівня правової культури суспільства та обізнаності щодо прав та свобод, просування та захист культурних прав, формування та розвиток механізмів та засобів такого захисту, зокрема щодо збереження та доступності культурних надбань і культурних ресурсів.

Розуміння прав людини базується на ідеї людської гідності. В посттоталітарному суспільстві концепція прав людини все ще потребує не лише спеціальної підтримки, але й просування – донесення ідей прав людини як інструменту обмеження сваволі влади в демократичній правовій державі.

Таке просування має бути різноплановим. Одним із таких напрямків є просування ідей правозахисту через репертуар культурних установ.

Разом із тим, має бути забезпечений баланс між донесенням ідей прав людини та видовищністю. Інакше кажучи, це має бути не штучний процес, а органічно вбудований в культурне життя суспільства.

При розробці аналітичних матеріалів враховано такі документи як «Довгострокова стратегія розвитку української культури — стратегія реформ» (затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р) та «Національна стратегія у сфері прав людини» (затверджено Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015).

Мета.

Мета стратегії: зростання рівня правової культури громадян та рівня обізнаності щодо прав людини за допомогою засобів творчого осмислення дійсності, донесення інформації про права, свободи та обов'язки людини і громадянина, механізм реалізації та захисту таких прав і свобод засобами культури та мистецтва; привернення особливої уваги громадянського суспільства на культурні права.

Результатом втілення ідей, втілених в Стратегії має стати комплексний підхід стимулювання інтересу митців, творчих працівників та працівників культури до поширення ідей прав людини та верховенства права.

Принципи Стратегії:

- визнання утвердження прав та свобод головним обов'язком української держави;
- гарантування свободи творчості;
- поєднання традицій та новацій у формуванні сприйняття прав людини у суспільній свідомості;
- визнання цінності прав людини та верховенства права для існування правової держави та розвитку громадянського суспільства;
- забезпечення повноцінної взаємодії органів держави, культурних установ, творчих працівників та інституцій громадянського суспільства;

Оцінка проблем.

Хоча в Конституції України визнається необхідність утвердження та забезпечення прав людини та принцип верховенства права у сфері культури в Україні ця проблематика переважно перебуває не у фокусі уваги.

Разом із тим дотримання «прав і вольностей» є одним із ключових для розуміння та осмислення української культурної ідентичності. Ігнорування проблематики прав і свобод в українській історії призводить до повстань, багатолюдних мирних зібрань та заходів громадської непокори.

Ключовою проблемою вважаємо недостатній розвиток рівня правової культури громадян, низька обізнаність громадян про свої права.

У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне виділяти проблематику прав людини як при формуванні інструментів розвитку культури в Україні, так і в повсякденній діяльності установ культури.

Стратегічні напрямки розвитку співпраці та взаємодії правозахисних організацій, культурних інституцій та державних органів:

Формуючи стратегію, вважаємо за необхідне розвивати три напрямки співпраці правозахисних організацій та культурних інституцій:

1. Підвищення правової культури громадян у сфері захисту прав людини
2. Формування базових уявлень про культурні права та необхідність їхнього захисту.
3. Розробка та підтримка механізмів захисту культурних прав в цілому і культурної спадщини, зокрема.

1. Підвищення правової культури громадян у сфері захисту прав людини

Правова культура суспільства є складовою частиною культури. Саме тому, вважаємо помилковим розглядати як засіб формування правової

культури лише спеціальні юридичні інституції і засоби. Інакше кажучи, хоча правоохоронні та судові органи безпосередньо формують правову реальність, її осмислення та відображення залежить від культурних інституцій та ініціатив. Якщо розглядати лише юридичні ВНЗ та факультети або специфічні юридичні видання, то вони охоплюють лише частину населення, яка безпосередньо займається юридичною практикою на професійному рівні або збирається цим займатися.

В той же час масова свідомість населення в частині правової культури формується значною мірою серіалами та фільмами при цьому легітимізуючи негативні моделі поведінки, нерідко популяризуючи ігнорування або порушення основоположних прав людини. Очевидно, що такий підхід до правової культури суспільства має скоріше руйнівний, аніж конструктивний характер та негативний вплив на правосвідомість та правопорядок.

Роль культурних інституцій на формування правової культури в Україні можна простежити на прикладі деяких американських детективних серіалів та фільмів. Частина з таких культурних моделей стає складовою правової реальності, хоча і з специфічними особливостями. Наприклад, ознайомлення затриманої особи з правами (правило «Міранди») або запровадження інституту присяжних. Хоча в українській юридичній практиці, обидва приклади суттєво відрізняються від моделей поведінки сформованих в свідомості на основі згаданих фільмів.

Таким чином, існує суттєва потреба цілеспрямованого впливу держави на підвищення рівня правової культури громадян, базованої на повазі до прав людини та верховенстві права. Вважаємо за можливе проведення такої роботи як через наявні механізми, так і через створення нових, базованих на залученні культурних інституцій та засобів культурного впливу.

Одним із найбільш ефективних засобів вважаємо проведення конкурсів у сфері мистецтва та культури з тематикою пов'язаною з правами людини та верховенством права.

Важливою складовою варто розглядати співпрацю держави з громадськими організаціями в цьому питанні. На сьогодні, питання формування поваги до прав людини та верховенства права значною мірою підтримується саме міжнародними благодійними фондами. В той же час органи влади, незважаючи на вимогу статті 3 Конституції України щодо того, що утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком держави розглядає це питання як питання з низьким пріоритетом.

Прикладом такої взаємодії можна навести таку співпрацю в рамках фестивалю DocuDays. Досвід цього фестивалю має важливе значення для розуміння та розробки Стратегії. Адже в рамках цього фестивалю якраз забезпечується поєднання ідей правозахисту з засобами візуального мистецтва – саме через документальні фільми відбувається донесення ідей прав людини до свідомості громадян. Окремо слід згадати, обговорення та дискусії, які відбуваються за результатами перегляду цих фільмів. Крім того, Фестиваль супроводжується додатковими заходами з тематики прав людини – семінарами, майстер-класами тощо.

2. Формування базових уявлень про культурні права та необхідність їхнього захисту.

Культурні права залишаються одним із тих видів прав людини, які потрапляють в зону уваги суспільства лише тоді, коли стається грубе порушення якогось права.

В той же час, вважаємо за необхідне діяти у сфері культурних прав наперед: поширення знань щодо культурних прав, профілактика їхнього порушення та моніторинг їхнього дотримання. А це з необхідністю потребує формування в суспільній свідомості значимості культурних прав та необхідності їхнього захисту. Інакше кажучи, йдеться про формування

цінності культурних прав суспільній свідомості. А це, в сучасних умовах, найкраще реалізується засобами культурних інституцій.

Основні культурні права викладені, в Міжнародному пакті ООН про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.). Культурні права відносять до Другого покоління прав людини, вони, як правило мають позитивний характер, а це означає необхідність спеціальних (позитивних) дій держави для їх реалізації та забезпечення. В цьому сенсі в суспільстві має існувати достатньо сильний запит на реалізацію культурних прав, оскільки в іншому випадку зусилля і ресурси держави будуть спрямовані в іншому напрямку. Саме тут необхідна плідна і сильна взаємодія громадських активістів, діячів культури та мистецтва, правозахисників, журналістів та державних чиновників для того, щоб у суспільства було сформовано розуміння змісту та значення культурних прав та їхнього місця в системі прав людини. А так само значення культурних прав для розвитку особи та її самореалізації.

Таким чином, культурні права мають стати одним із елементів творчої діяльності культурних інституцій.

3. Формування механізмів захисту культурних прав в цілому і культурної спадщини, зокрема.

Сформувані знання щодо культурних прав в суспільній свідомості необхідно, але недостатньо. Мають існувати механізми контролю за їхнім дотриманням. При цьому йдеться не про наявні правоохоронні та судові механізми, а про додаткові, які передбачають залучення до захисту культурних прав культурні інституції та інституції громадянського суспільства.

Йдеться перш за все про формування системи моніторингу культурних прав, який має базуватися якраз на співпраці культурних інституцій та громадських об'єднань. Система моніторингу є базовим елементом захисту – адже на сьогодні збір такої інформації щодо стану культурних прав

здійснюється лише Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, однак не є пріоритетним.

Одним із елементів такої системи моніторингу культурних прав є моніторинг стану охорони культурної спадщини та привернення уваги до пам'яток в аварійному стані.

Таким чином, саме громадянське суспільство і представники культурних установ будуть взаємодіяти в рамках «grass root activity», яка дозволить посилити взаємну підтримку та реагування у випадку порушення культурних прав, в тому числі права на свободу творчості.

Інший механізм захисту культурних прав, який пропонується – це запровадження інституту Уповноваженого у сфері культурних права (омбудсмана з культури). Такий Уповноважений не має дублювати діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, а привертати увагу громадянського суспільства саме до проблем щодо реалізації культурних прав. Очевидно, що така особа повинна мати глибокі знання як у сфері культури, так і у сфері прав людини.

Операційні цілі

Втілення Стратегії дозволяє досягти певних операційних цілей:

- розроблення програмних документів щодо засад взаємодії правозахисних організацій та культурних інституцій;
- розроблення системи підвищення кваліфікації працівників культурних інституцій для розуміння ідей прав людини;
- формування ефективних моделей та засобів взаємодії правозахисних організацій та культурних інституцій та поширення такого досвіду;
- розширення пропозицій щодо фінансування спільних проектів культурних інституцій та громадських об'єднань щодо популяризації ідей прав людини;

- посилення взаємодії громадських організацій, культурних інституцій та органів влади у сфері охорони культурної спадщини, зокрема щодо моніторингу стану захисту архітектурних комплексів, пам'яток культури місцевого, регіонального, національного та світового значення;

- формування дієвого механізму контролю за дотриманням культурних права (з можливим просування в подальшому ідеї запровадження інституту Уповноваженого з культурних прав);

- сприяння поширенню ідей прав людини в діяльності культурних інституцій шляхом надання спеціальних премій, грантів, інших засобів заохочення.

При роботі з відповідними культурними інституціями варто потрібно враховувати відповідні особливості кожного виду культурних інституцій.

Бібліотечна справа: співпраця з бібліотеками передбачає довгостроковий характер діяльності. Йдеться, зокрема, про те, що організація певних подій як правило прив'язується до певних дат та певних публікацій. В цьому відношенні, найбільш відомою є дата 10 грудня як день прийняття Загальної декларації прав людини. Разом із тим, такими подіями можуть бути прийняття певного рішення Європейським судом з прав людини. У зв'язку із карантинном вважається за доцільним як один із засобів організація бібліотечних онлайн-зустрічей з фахівцями у сфері прав людини.

Сценічне мистецтво: співпраця з сценічними працівниками передбачає пошук зацікавлених у цій тематиці режисерів та драматургів зацікавлених в тематиці прав людини і спроможних перекласти ці ідеї мовою театрального мистецтва. Найбільш сприятливим вважаємо роботу з студентами, зокрема через роботу Студентського театру та вибір тематики дипломних робіт випускниками навчальних закладів.

Музейна справа: в основі взаємодії з музейними працівниками щодо запровадження до музейних виставок лежить врахування спеціалізації

конкретного музею і пошук точок її перетину з тематикою прав людини. Зокрема, підготовка пропозицій щодо включення як елементів музейних експозицій випадків порушення/захисту прав людини.

Аудіовізуальне мистецтво та виробництво: йдеться про формування зацікавлення у працівників цієї сфери проблематикою прав людини. Як правило йдеться про ті обставини та ситуації, які з точки зору митців найбільше резонують, як з їхнім власним світобаченням, так і з гострими суспільними та особистими проблемами. Варто врахувати, що в стандарті вищої освіти за цією спеціальністю (як і за іншими в галузі культури і мистецтва) як одну з компетентностей випускника передбачено «здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні». Таким чином, існує потреба запропонувати такий підхід до втілення ідеї прав та свобод в продукцію (репертуар) культурних інституцій, який би враховував інтереси конкретного працівника культурної інституції, його/її зацікавленість. Одним із прикладів успішного перетину та синергії інтересів творців документального кіно і проблематики прав людини вважаємо Міжнародний фестиваль документального кіно Docudays.

Висновки:

Таким чином, вважаємо що формування співпраці правозахисних організацій та культурних інституцій для поширення ідей правозахисту через репертуар (продукцію) культурних установ має здійснюватися комплексно. Інакше кажучи така діяльність передбачає взаємодію як на рівні взаємодії з здобувачами вищої освіти в галузі знань «Культура та мистецтво», так і в пошуку та залученні тих працівників цієї галузі, які вже стали відомими і перебувають в пошуку нових тем своєї творчості та реалізації.

Для досягнення цієї мети вважаємо перспективним формування та підтримку неформального середовища, в яке б входили як представники культурних установ, так і правозахисних організацій, громадські діячі, журналісти, тощо.